

ילקוט
מורשת

כתב-עת לדניאל ויעקב

77

חוברת כ"ח
חשוון תש"ם
נובמבר 1979

ילקוט מורשת

כ"ח

יהודה
פולישוק

כתב-עת לתיעוד ועיון

חוברת כ"ח

חשון תש"ם, אוקטובר 1979

המערכת :

יהודה באואר, ישראל גוטמן, שלום חולבסקי,
יהודה טובין, אבא קובנר, רוז'קה קורצק

© כל הזכויות שמורות

אין להעתיק או לתרגם דברים שמתפרסמים בכתב־העת
בשלמותם או בחלקם ללא נטילת רשות מן המערכת.

יוצא לאור ע"י מורשת

בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ'

וספרית פועלים

בסיוע חבצלת — מוסדות תרבות וחינוך

המערכת והמנהלה : תל־אביב, רחוב המאספים 9, טל' 267754

נדפס בישראל, דפוס ורד, תל־אביב

תוכן העניינים

תיעוד

- קן השומר-הצעיר בגיטו לודז' 7 פייבל פודה (פודמסקי)
במרד הפולנים בווארשה (1944) 37 אילנה ויגרב-לברון

עיון

- לכירור המושג „הצלה בתקופת השואה” 55 דן מכמן
הערות והרהורים לדיון על ייחודה ישראל גוטמן
ואופיה האוניברסאלי של השואה 77
טיהור השרץ בק”ן טעמים יוסף אלגזי
או: הספרות המכחישה את השואה 95
תגובתו של הוועד היהודי האמריקני פ. א. לזין
למשבר יהדות גרמניה, 1933—1939 107
עדות אחת על נושא רציני 123 ישראל אבירם

חסידי אומות העולם

- מלחמה במשחית — ביאליסטוק 1943 127 אוטו בוסה
אוטו בוסה — האדם, המאמין, המסייע 131 חייקה גרוסמן
גיללאיה — כעבור ימי דור 135 מנשה רוזנברג
אביב 1943 — קיץ 1944 139 גילברט לאסן

מקורות ועדויות

- יהודי מונקאץ' בזמן מלחמת-העולם השנייה 149 אליהו רובין
ימי אימה בלבוב, 1941—1944 163 יוסף אייזנר

ספרים

- ספר המעורר פליאה 185 יהודה באואר

מורשת, בית-עדות ע"ש מרדכי אנילביץ' יד ושם, רשות הזכרון

הופיע

מדריך לארכיון „מורשת” בגבעת-חביבה

1. רישום מדויק של כל החומר שבארכיון
2. תוכן קצר של כל העדויות והמיסמכים
3. מפתח מקומות, אירגונים ונושאים

הארכיון הוקם בשנת 1962. חומר היסטורי מקורי: מיסמכים ודברי עדות; מחקרים; מכתבים ויומנים; דינים-וחשבונות משנות מלחמת-העולם השניה או מיד לאחרית מהגיטאות, הבונקרים והיערות; אוספים מקוריים; כתבי-עת ותצלומים המצויים רק בארכיון זה.

בהזמנות לפנות: ארכיון מורשת, גבעת-חביבה, דואר נע מגשה.
כמו-כן אל: "מורשת", תל-אביב, ת.ד. 40009; או "יד ושם", ירושלים.

מורשת, בית-עדות ע"ש מרדכי אנילביץ' ספריית פועלים

עץ החיים זהה רחנפרב:

ט ר י ל ו ג י ה

כרך ראשון: 533 עמודים
תירגם מידיש: שלמה שנהוד

כרך שני: 604 עמודים
תירגם מידיש: אשר שופט

כרך שלישי — בהדפסה

משה סמולר: **נאבקתי על חיי**

בגיטו, במסתורים, בגרמניה

190 עמודים

ערך: לוי דרור

מהדורה ראשונה אולה; מהדורה שניה — בהכנה

ב ק ר ו ב י ו פ י ע ו:

דוד גורן: **פעמיים על כס הנאשמים**

על תולדות השומר-הצעיר ברומניה

משה זרטל: **קן נעורים**

תולדות קן השומר-הצעיר בווארשה

צבי ברלב (בליכר): **בארץ תחתית**

סיפורו של בן קראקוב שהיה בן 13 בפרוץ המלחמה
ועבר את ימי הגיטו ומחנות-המוות יחד עם אביו

מי ומה בחוברת

ת י ע ו ד

פייבל פורמסקי (פודה) העלה על הכתב בשנת 1945, עם סיום המלחמה, את פרשת קן השומר-הצעיר בנימו לודז', שהתקיים עד לחיסול הגיטו בשנת 1944. את רשימותיו ביסס על מיסמכים שמצא בבתי הגיטו הריקים, לשם חזר אחרי שהתחמק מגירוש. לאחר הכיבוש התקיימה הפעילות בכתיבה של החברים ובסיוע המשפחות. הקמת הגיטו והתחווה המדומה של חיים יהודיים הביאה לפריחה זמנית, שהתפתחה עם הקמת החווה החקלאית בפרוור מארישין, שם השתכנו תנועות הנוער, והשומר-הצעיר ביניהן. פרק זה נסתיים בראשית 1941, עם דרישתו של רומקובסקי, ראש הגיטו, להעביר לרשותו פלוגות-עבודה מקרב תנועות הנוער. אך הפעילות נמשכה עד הגירוש הסופי.

אילנה וינר-לברון עברה את תקופת הכיבוש הגרמני בחלקי-הארי של וארשה בהשתמשה בתעודות מזויפות. במרד הפולני בווארשה, באוגוסט 1944, שירתה כמתנדבת. את אשר עבר עליה רשמה ביומן, שמתוכו ניתן לחוש באווירה ששררה בין יחידות ה"א, ארמיה קראיזבה" והרגשתה של נערה יהודיה הנאלצת להסתיר זהותה גם בשעת מרד נגד הנאצים.

ע י ו נ י ם

דן מנמן מנסה להבהיר את המושג "הצלה בתקופת השואה". למרות הבלבול והטשטוש, הוא מנסה להבחין בין פעולות עזרה — לפעולות הצלה; בין סיוע באמצעים, במקומות הימצאם של היהודים — לבין פעולות הצלה (חילוץ), אותן הוא מחלק לחמישה שלבים: א) עד ההלם שבעליית הנאצים לשלטון ב-1933; ב) הרגיעה — שנמשכה עד ל"ליל-הבדולח" וה"אנשלוס" ב-1938; ג) לאחר-מכן, עד לפרוץ המלחמה ב-1939; ד) עם פרוץ המלחמה בספטמבר 1939 עד לתוכנית "הפתרון הסופי" ב-1941; ה) תקופת ביצוע ההשמדה, תאיי-הגאזים, המשרפות. המחקר מתרכז בסיבות לאי-הצלחתה של ההצלה בשלב זה ובהתוויית דרך וכיוון לבירור.

דומה שהשואה היתה תופעה ייחודית ואוניברסאלית, דבר שאינו צריך הוכחה, הן בשל ממדיה והן בשל מרכזיותה של התופעה; אך מסתבר שגם על כך יש מערערים. ישראל גוטמן מזכיר הוגי-דעות בני-דורנו המנסים לסווג את הנאציזם כאחד מסוגי המשטר המקובלים. גם אלה הכוללים את השואה במסגרת ה"ג'נוסייד" אינם מייחדים את "הפתרון הסופי" כמעשה חורג מכל מסגרת אנוש. אך יש גם גרועים מהם — אלה מכחישי השואה מכל וכל, תופעה ההולכת ומתפשטת בשנים האחרונות.

על הכחשת השואה, ובמיוחד על הספרות הענפה שמטרתה להחדיר בציבור, במיוחד בדור החדש ולא חזה באימיה של מלחמת-העולם, את הדעה שכלל לא היה דבר כזה הנקרא שואה עומד במאמרו יוסף אלגזי, המגלה כי מנהיג סוציאליסטי לשעבר ואסיר בוכנוואלד הוא מחברו של ספר ראשון בתחום זה, בצרפת, ב-1949. לאחר-מכן הופיעו ספרים נוספים מפרי-עטו ועוד הרבה-הרבה פרסומים אחרים. הנימוקים בספרות זו הם שונים ומשונים. למשל: אין כל הוכחה מתועדת על תוכנית "הפתרון הסופי"; גם ההוכחות שכאילו ישנן — הגיעו מארצות קומוניסטיות; לא 6 מיליון יהודים נהרגו — אלא מיליון אחד, ואולי רק מאה אלף; וכולי וכולי.

תוך צלילה והעמקה במיסמכים ובמכתבים מהתקופה שבין עליית הנאצים לשלטון לפרוץ המלחמה, המצויים בארכיונים של הוועד היהודי האמריקני בניו-יורק, מנסה פ. א. לזין להסיר את היריעה מעל תגובתו של הוועד היהודי האמריקני למשבר יהדות גרמניה ואת הרקע למעשיו ולמחדליו בנידון. מאמצי הוועד היהודי התרכזו בתקופה זו במאמצים להניע את המימשל בארה"ב לנקיטת צעדים נגד הפעילות האנטי-יהודית של היטלר, תוך היסוסים אם להעביר הצעה מתאימה בקונגרס. מסתבר, שבניגוד למקובל לא היתה לוועד השפעה רבה על המימשל ועל המדיניות שלו. על אף אכזבתו ממדיניות המימשל נמנע

הוועד מלנקוט צעדי-לחץ פומביים ונקט מדיניות של דיפלומאטיה שקטה. אך בד-בבד ננקטו צעדים לעורר את דעת-הקהל נגד האנטישמיות הגרמנית.

הנושא שהעלה אלכסנדר דונט מעל דפי „ילקוט מורשת“ (חוברת כ"א) ממשיך לגלגל תגובות ותגובות-נגד. הפעם מצטרף לכך ישראל אבירם, שבעצמו עבר את אימי השואה שהשפיעו על השקפת עולמו ביחס להשגחה העליונה. הוא מתרכז בשתי נקודות-ויכוח עם אברהם קורמן, תוך הסתייגות-מה מדונט עצמו. זה בעדות אחת על נושא רציני.

חסידי אומות העולם

במדור חדש, על חסידי אומות העולם, אנו מביאים בזה את סיפורו של אוטו בוסה, גרמני שניהל מפעל צביעה עצמאי בביאליסטוק בימי הכיבוש הנאצי. הוא היה אחד הגרמנים המעטים שסייעו במלוא אונם להצלת יהודים. ולא זו בלבד, אלא שאף סייע בנשק לאנשי המחתרת היהודית, כאשר נוכח לדעת את ממדיה ואימיה של ההשמדה. על מלחמה במשחית בביאליסטוק מספר אוטו בוסה עצמו ברשימה צנועה ששלח ל„ילקוט מורשת“ מגרמניה.

אחת מניצולותיו של בוסה, חייקה גרוסמן, מוסיפה עוד כמה פכים על מעשיו המופלאים של אוטו בוסה — האדם, המאמין והמסייע.

אחרי פרשה אחרת של עזרה והצלה מצד חסידי אומות העולם מתחקה מנשה רוזנברג, שיצא לעיירה הדנית גיללאיה, לחשוף פרטים נוספים על אותן עלילות נפלאות, כפי שהן נראות כעבור ימי דור. תוך כדי מחקר בשטח, המלווה גם במספר תצלומים, הוא מגלה את אחד מפעילי המחתרת הדנית.

פעיל זה, גילברט לאסן, חסיד אומות העולם המתגורר עד היום בגיללאיה, סיכם את פעילותו במסגרת המחתרת הדנית בימי הכיבוש הנאצי מאביב 1943 עד קיץ 1944, במאמר בו הוא מספר עובדות ופרטים רבים על אותם ימים. ברשימה מתגלות דרכי הפעילות והקשר עם העולם שמחוץ לשטחי הכיבוש, שבמרכזה עמדה הפעילות להצלת יהודי דנמארק.

מקורות ועדויות

על קורותיהם של יהודי מונקאץ' בזמן מלחמת-העולם השנייה מספר בעדות ממקור ראשון אליהו רובין, שהיה מנהל הגימנסיה העברית עד לחיסולה. מתוך העדות הנפרשת לפנינו עולים היחסים בקרב הקהילה היהודית ומנהיגיה ומתבהרת ההידרדרות בהתנהגות השלטון ההונגרי אל היהודים עד לגירוש הכללי לאושוויץ במאי 1944. בעדות מוצגות דמויותיהם של אישים בקהילה על רקע הגזירות והגורל שנפל בחלקם של יהודי הונגריה בכלל, ובני מונקאץ' בפרט.

עדות אחרת, ממקום אחר, מעלה יוסף אייזנר המספר על ימי אימה בלבוב, ממיבצע בארבארסה עד לכיבושה מחדש על-ידי הצבא האדום. השקט הרוגע הופך ביום ה-22 ביוני 1941 לחיים בצל האימה הנאצית. התושיה האישית של מחבר הזכרונות מוציאה אותו מהאקציות בלבוב ומוליכה אותו לראווה-רוסקה. לאחר חזרה זמנית לבוב—ראווה-רוסקה, וחזור חלילה, הוא מוצא מקלט בוויילה של חברת תובלה בפרוור של לבוב — עד ל-27 ביולי 1944, עת הופיע שם החייל הרוסי הראשון.

ס פ ר י ם

יהודה באואר מעיין בספר חדש שפורסם לאחרונה, ספרו של אליהו בן-אלישר, „מדיניות החוץ של הרייך השלישי והיהודים“, והוא רואה בו ספר המעורר פליאה. סיבות רבות מביאות אותו להרגשה זו: אין בו ציון מקורות; תוכנו סותר את כותרתו; הגזמות וטעויות; חוסר התייחסות לתגובת יהודי גרמניה; וקביעתו של מחבר הספר כי האנטי-שמיות שימשה את היטלר כאמצעי מדיני להשתלטות על אירופה.